

Epizódok József Attila gimnáziumi éveiből

A senki sem próféta a saját hazájában szállóige jutott újra és újra eszembe, amikor felkerestem *József Attila* egykori gimnáziumi osztálytársait. Az osztályközösségekben kialakul egy értékrend a tanulótársakról, ami később ugyan módosulhat, de alapjaiban nem változik. Ők, akik József Attila mindennapjait ismerték, emberi gyarlóságával is gyakran találkoztak, nem hajlandók misztifikálni. Sőt, minél nagyobb kultusz alakul ki körülötte annál inkább felelevenednek személyiségének negatív megnyilatkozásai, s ifjú diákköltő alakjának megrajzolásához hozzátartozik az osztálytársak emlékezése.

József Attila makói éveiről kötetek sorát írták, de meglepő, hogy mennyire figyelmen kívül hagyták az osztálytársak véleményét. A tucatnyi osztálytárs közül Makón és Budapesten négyen-négyen, Szegeden ketten élnek, Pécsen és Spanyolországban pedig egy-egy személy.

Az egykori alma matert mindannyian kitűnő iskolának tartják és ez nem pusztán a helybeliek véleménye, hanem azoké is, akik más városból érkeztek ide. A két évvel feljebb járó *Kiss Károly* 1920 áprilisában került Aradról Makóra.

A két gimnázium között komoly különbség volt. A makói gimnázium sokkal több követelményt állított velem szemben, mint az aradi. Itt a tanárok más-képp foglalkoztak az emberrel. Ott valahogy szabadabbak voltunk, itt több volt a kötöttség és magasabb a követelmény.

Valószínűleg a gimnázium jó híre miatt küldi *Makai Ödön* is Makóra gyámfiát. A rokon kapcsolatnak ebben kisebb szerep juthatott, hiszen amikor 1923 nyarán *József Eta* Makóra látogat és a rokonoknál száll meg, Attilát akkor is a szomszédban helyezik el. Az iskolához való ragaszkodásáról viszont maga vall érzelmi telítettségű búcsúversében:

Utas fiúnak szép, komoly anyám,
az iskola is ad talán pogácsát.
Hisz tudja, majd a legjobb fia voltam,
csak szőke szeretőm, a Lira rosszá
bődített...

József Etelka is az emberi kapcsolatokat emeli ki visszaemlékezésében:

Tanárai kitűnőek voltak, Attila nagyon szerette őket. Galamb Ödön — mondhatnám — atyai barátja volt. Sokat emlegette Tettamantit, Falábút, Gebe Mihályt és Eperjessy Kálmánt. Közöttük otthon érezhette magát. Mint fiatal diáknak hiányzott a szülői ház. Ó roppant hálás volt ezeknek a tanároknak, és igyekezett helyt állni a tanulásban, hogy lássák, nem érdemtelen a szeretetükre.

Köztudott, hogy a minden után érdeklődő diákköltő a felnőttek között érezte magát igazán otthon. Az osztálytársaknál szellemileg érettebb volt. Erre *Balog József*, a legmeghittebb makói barát így emlékezik:

A tizenöt éves Attila és mi tizenöt évesek között szellemi szakadék volt. Mi Nick Carterért, Tom Pickért, Bufalo Billért rajongtunk, a haladóbbak — már akik szerettek olvasni — May Károlyig és Cooperig jutottak. Büszkén valom, én az utóbbiak közé tartoztam. Attila olvasott, főként költeményeket, ezek közül is lehetőség szerint a moderneket.

Brommer Andor pedig a valakihez való tartozás igényét hangsúlyozta:

Attila szeretett valakihez kötödni, akivel beszélgethetett, akitől kérdezgethetett, legyen az tanár vagy csizmadia vagy internátusi suszter, ahogy akkor mondtuk.

De milyen is volt az az osztályközösség, amelybe az ifjú József Attila 1920 októberében bekeverült? Hogy érettségi találkozózt soha sem tartottak az elmúlt ötvenhat esztendőben, ez talán nem sokat mond, egy-két szervező hiányából is adódhat. Balog József így mond véleményt egykori osztályáról:

Az osztályon belül nagy volt az összetartozás. Ha valaki bajba került, s valamelyik tanár utána érdeklődött, nem adtuk ki a bűnöst. Viszont a tanítás befejezése után mint a számárménés szétszaladtunk. Az úri gyerekek is szóba ereszkedtek mindenkivel, iskolán kívül ugyan már kevésbé. Mindenkinek volt valami mániája. Hervay Kálmán reggeltől délig az iskolában remekírókat olvasott. Szűcs Laci köre zenészkedett. Voltak galambászok, a két Balog. Az internátuson belül is voltak csoportok, de azokat nem ismertem. Azután voltak tüzes udvarlók. Az úri gyerekek olyan rövid nadrágban jártak, hogy fél combig ért csak. Ahogy az illető társadalmi helyzete lefelé tendált, úgy nőtt a nadrág. Az úrvárosi hagymás fiúknak már féllábszárig ért. Az osztályon belül Attila igyekezett baráti kört kialakítani, ami nem túlságosan sikerült neki. Legjobb baráta rajtam kívül Abaffy Laci, Fodor Jóska és H. Kovács Miska voltak.

Az élet csendesen folyt. Balogh Győzővel galamb-teóriákról váltottunk levelet, Bedő manikűrözött, Szűcs Laci és barátai köre dalával pikézett (egy százhusz centiméteres ütővel, a dalával ütögették, pofozgatták a seprűnyélből készült pikét). Attila pedig olvasott.

Stréber vagyok! Mindenki annak hív! — panaszolja Attila 1921 májusában nővéreinek, Jolánnak. Gyámja ugyanis egyrészt kitarató tanulásra, másrészt olyan simulékony modorra biztatja, hogy ne keltse fel senkinek az ellenséges érzületét. Úgy vélem — írja ugyanebben a levélben —, hogy ez két homlokegyenest ellenkező, de egyenként jóindulatú tanács. Mind a kettőt nem vehetem magamra.

Az osztálytársak egyértelműen elmarasztalják ezt a stréberkedést, ami miatt nem tudott igazán feloldódni az osztálytársak között. Balog József szerint:

Egy kicsit furakodó volt. Oda keveredett, ami az előrehaladást elősegítette. Az iskolatársak strébernek tartották, én is. Az osztály iratlan törvényei közé tartozott, ha gyengébb felkészültségű, de szimpatikus fiút szólítottak fel, és az elakadt a felelésben, ha a tanár megkérdezte, ki tudja, nem illet jelentkezni. Attila vagy nem ismerte ezt a törvényt, vagy túltette magát ezen, jelentkezett és megadta a választ. Ilyenkor az intrikusok már óra alatt szították a tüzet ellene. Egyszer év vége előtt Eperjessy tanár úr megkérdezte, ki milyen jegyet akar. Ki akar jelest? Az osztály álszerűsége hozta magával, hogy még Petrásovits Endre, az elismert legjobb latinista sem állt fel. Legnagyobb megdöbbenésünkre az ötödik végén Attila viszont felállt, jelezve, hogy jelest akar. Az egész osztály megbotránkozott. Eperjessy tanár úr ismeretlen szöveget adott fel Attilának, és amikor nem tudott rá válaszolni, a sűgás elmaradt, az osztálytársak némák maradtak.

Családi körülményeiről vajmi keveset beszélt. A padtársi viszony egy bizalmasabb kapcsolatot tételez fel. Ha ilyen ki is alakult Brommer Andorral, mégsem avatta be titkaiba. Azt mondta, hogy az apja vegyész mérnök volt és üzemi baleset következtében halt meg, anyjának nyugdíja van. Egyedül H. Kovács Mihálynak árulta el — egy meghitt beszélgetés során — otthoni viszonyait.

József Attila tudatosan kereste a kapcsolatot az osztálytársakkal. Így történt ez, amikor az új hűsnak vagy vörös pecsenyének nevezett játékkal töltötték az órákői szüneteket. Attila, hogy bekerüljön a népség szívébe — emlékezik Balog József — néhányszor részt vett a játékban. Istentelenül elverték.

Eperjessy tanár úrhoz fűződik Attila első osztatlan osztálybeli sikere. Valamelyik naptárt néző fiú bejelentette, hogy Kálmán napja van. Fel kellene köszönteni az osztályfőnököt. Míg azon folyt a vita, hogy mit írjanak a táblára, Attila kiment és az alábbi időmértékes sort írta fel: *Eljen hön szeretett osztályfőnk, doktor Eperjessy Kálmán!*

A gimnáziumi kötelező olvasmányokról eddig igen keveset tudtunk. Az iskolai évkönyvekben még tankönyvjegyzéket sem tesznek közzé. Néhány hete előkerült Balog József olvasmánynaplója, ez az egyetlen füzet, amely az 1920-as évek elejéről Makón

fennmaradt, József Attila 1920. október 24-i, Jolánnak írt levelében panaszolja, hogy Pázmány Péter négy ünnepi beszédének tartalmát le kell írni. Most már egyértelműen tudjuk, hogy a második, az ötödiket, a nyolcadikat és a tizediket kellett elolvasnia. Ennek kelezése viszont Balog Józsefnél október 4-e, tehát József Attila tüdőcsúcs-hurutos megbetegedése miatt húsz nappal később pótolja be elmaradását.

Az előbb idézett, Jolánnak szóló levelében Mikes Kelemen hét törökországi levelének elolvasását is említi, de ebből kijegyzetelni valószínűleg csak az első, a harminchatodikat és a hatvankettediket kellett, ugyanis Balog József füzetében csak ez a három szerepel, és a végén dr. Kovács Károly tanár láttamozása is ott van, megjegyzést hiányokról nem tett.

Néhány hét múlva, 1920. december 4-én újabb kötelező olvasmányokat említ Attila: Eppen ma adtak fel Jókai műve közül három regényt és B. Eötvös egy művét, Petőfi, Gyulai összes költeményeit kivonatolni, bő tartalommal...

Irodalomból ugyan nem kellett különbözeti vizsgát tennie, de Kovács Károly tanár valószínűleg bepótolhatta a negyedik kötelező olvasmányokat is, ugyanis a Balog-féle füzetben 1920. május 5-i kelezéssel szerepel *Petőfi Sándor* költeményeinek vázlata (cím szerint huszonnégy vers). Jókaitól csak Az új földesúr volt az ötödikben kötelező olvasmány, itt is két negyedik kötelező olvasmány (Az első lopás, Jókai ördöge) bepótlásáról van szó.

Gyula Pál Vén színész című munkáját Balog József csak 1921 februárjában jegyzeteli ki, *Eötvös* egyetlen regényét sem találjuk az olvasmánynaplóban. Balog József 1920 novemberében jegyzetel *Kölcsey* Válogatott szónoki műveiből két beszédet (Védelem P. I. számára. 1812. A magyar nyelv ügyében. 1833.), az év végén pedig a Toldi szerelmét.

Az 1921–22. tanév kötelező olvasmányai: Petőfi Sándor vegyes költeményei (tizenkét vers), Vörösmarty Mihály lírai és vegyes költeményei (nyolc vers), Petőfi románcok (négy vers), Arany balladái (nyolc ballada), Petőfi haza és szabadság (tizennégy vers), Vörösmarty: A két szomszédvár, Zrínyi: Szigeti veszedelem, Arany: Buda halála, Arany: Nagyidai cigányok, Csokonai Dorottya, Arany: Vojtina ars poetikája, Arany: Keveháza, Jókai: Egy magyar nábob, Kárpáti Zoltán, Kísfaludy: Csalódások, A kőrök, Szigligeti: Lilliomfi, Katona: Bánk bán.

Az 1922–23. tanév olvasmányai: Szent Bárlám és Jozafát legendája. Szemelvények a Margit legendából, A Szabács viadalából, Siralomének Mátyás király halálára, Enek Szent László királyról, Apáti Ferenc fedő eneke, Balassa Bálint költeményei.

Itt szakadt meg a három ív terjedelmű, borító nélküli füzet, amely minden bizonnyal vaskos könyv lehetett, a tartalmi kivonatokat a füzet végén kezdte. Az első bejegyzés 1920 februárjából, az utolsó 1922 őszéről való.

József Attila is vezetett hasonló olvasmánynaplót, 1920. december 4-én Etát kéri: „... légy szíves küldd el azt a nagy tisztalapu könyvet, amelyet Gabi hagyott nálunk és neked adott. Neked az úgy sem kell, és nekem szükségem volna rája, kivonatokhoz. Ugyanis itt az összes házi olvasmányokból kivonatot kell készítenünk — bő tartalommal...”

Attila gimnáziumi füzetét — így ezt a tartalmi kivonatot is — különféle versekkel teleírt irkákkal, levelekkel, fényképekkel és személyes holmival együtt Balog Jóskaéknál hagyta. A padlásra felvitt cukrosládát a háznak és a tetőzetnek — a jóbarát távollétében történt — felújításkor tüzelték el.

A Balog József-féle olvasmánynapló egyik oldalára készült el József Attila első curriculum vitae-je. 1923-ban történt, egy őszi délután a Balogh ház udvarán az eperfa alatti rönkökön üldögélt a két barát. Attila rózsás jövőjéről elmélkedett, melyből pajtását sem akarta kizárni: Te leszel az én Révész Bélám, és együtt kerülünk be az irodalomtörténetbe.

Arról volt szó, hogy miként *Révész Béla* megírta Ady életét, *Balog Jóska* is írja meg Attiláét. Ez öt ugyan nem igen lelkesítette, mégis előhozta naplóját és elkezdte írni a torzóban maradt életrajzot:

1923. József Attila szül. B. Pest 1905 ápr. 11. est 1/3 9. Gát u. 5. sz. földszint IX. ker. Apja József Aron, anyja Pöcze Borbála. Kisgyermek korában öcsödi gyermekmenhelyre került. Óvodát ott végzett. Gombos, vagy Gombai Ferenc családhoz volt kiadva ellátásra. Még most is visszaemlékezik a nagy eperfára, mely alá vasárnaponként, mikor egyedül maradtak, piszkos lópokrócot teregettek, melyre fekete epret raktak. Nővérével együtt tartózkodott ott. Mikor Pestre került vissza, fölvettk az Ipar úti elemibe. II. osztályba vették föl. Majd ezt megúnván, innen önkényileg kilépve a Tóth Kálmán utca és Vásártér sarkán lévő iskolába lépett, mert messzebb volt és így többet lóghatott. Itt végezte el a III-at.

Bizonnyitványa rossz volt. Csupa 4-es. IV-be ismét az Ipar utcaiba iratták, egy pár pofon kíséretében. Szellemi képességének már itt jelét adta. Erdős Ede tanító (piszkos színű, szürös szakállú ember) fölírja a táblára 5/6, 7/6. Megkérdezte, ki tudja, mi a különbség a két tört között. József öcsém megmondta, hogy egyik kisebb, másik nagyobb egynél. Erre a tanító bácsi rettenetesen pofon vágta és összeszidta — miért nem tanul, hisz van esze.

Egyik alkalommal nővérének, Jolánnak írt levelét Attila így fejezte be: Csókol Attila / a hírneves költő, / melyet nem szül kettő, / sőt három emberöltő... Szabolcsi Miklós feltételezi, hogy ez a kis vers Balog Jóskától származik, de ő ezt határozottan elutasítja. A női szív című vers közös szerzőségét viszont vállalja:

Galambház takarítás közben valami leány-ügy motoszkált bennem, miközben leszűrtem, hogy a nők kiszámíthatatlanok, a női szív tömeglakás. Este eszembe jutott a dúdolt szöveg, megpróbáltam leírni. Közben Attila rajtakapott, és azt mondta, hogy ő befejezi. Ezt Piki aláírással — ez volt ugyanis az én diáknevem — beküldtük a makói Dongó vicclap szerkesztőségének. A vers meg is jelent, szerkesztői üzenetben kérték, hogy a szerző jelenjen meg a szerkesztőségben. Kocsis szerkesztő úr egy üveg butélias bort nyomott a kezembe, amit a nagybácsival és Attilával el is szopogattunk.

Az önképző körben Attila többször próbálkozott versmondással. Senkinek eszébe nem jutott, hogy Ady költeményt válasszon. Attila viszont kiállt és előadta A disznófejű nagyurat. A résztvevők röhögése, dohogása és kopogása kísérte végig a szavalatot. Tettamanti Bélának köszönhető, hogy a versmondás nem fulladt botrányba.

Az egyik önképzőköri versbírálatát Balog József így mondta el:

Amikor hozzánk költözött Attila, valami túlzott jószándék rohant meg, és azt mondtam: „Adj ide nekem két verset, de kösd ki, hogy az egyik bíráló én legyek az önképző körben.” És én nekiültem egy este, küszködtem és összevertem egy bírálatot. Amikor a verset kezdték felolvasni, üzentem Nagy Lacinak, az első bírálónak, engedjen engem előre, én még soha sem szerepeltem önképző körben. Nagy Laci udvariasan beleegyezett. Amikor az én triádám eljött, már a végén nem kellett papír, habzott a szám, és mondtam a magamét. Bejelentetem ama igényemet, hogy a kiemelkedő önképző köri előadások számára létesítsünk egy aranykönyvet. Nagy Laci nehéz helyzetbe került, csak hebegett-habogott és beleegyezett. A tanárelnök, Tettamanti tanár úr is hozzájárult — javaslatom megvalósításához.

Az osztálytársak nemigen hitték, hogy József Attilából egyszer nagy költő lesz. Ezt Balog Jóskának, a Szépség koldusa dedikációjában maga Attila fogalmazta meg:

*Hogy zseni vagyok, el nem ösmeri,
pedig naponta bömbölöm neki...*

Dr. Tóth Ferenc

Negyven éve alapították a győri lengyel katonakórházat

A fasiszta Németország 1939. szeptember 1-én megtámadta Lengyelországot, s ezzel megkezdődött a II. világháború. A lengyel hadsereg hősiessége ellenére néhány hét alatt összeomlott. A menekülő lengyel katonák és a megszállástól rettegő lakosság egy része szeptember utolsó heteiben, az akkori magyar—lengyel határt átlépve Magyarországra menekült.

A menekültek létszámán még ma is vitatkoznak a történészek. A menekülés első heteiben a magyar lakosság minden rétege segítséget nyújtott a menekült lengyeleknek. Később az állam polgári és katonai táborokba gyűjtötte a lengyeleket és megszervezte ellátásukat.

A menekültek orvosi kezelését az első napokban a menekülő lengyel orvosok látták el. Amint a helyzet valamelyest rendeződött, a Magyar Honvédelmi Minisztérium jónak látta egy külön lengyel katonai kórház megszervezését, ahol a beteg lengyel katonákat lengyel orvosok kezelik. Az 1940 februárjában kiadott rendelet a megalakuló lengyel kórház helyéül Győr várost jelölte ki. A kórház személyzete már az év első